

СИНОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Служинська Л. Б.

Тернопільський національний економічний університет

У статті зроблено спробу проаналізувати та охарактеризувати основні проблеми, які досліджуються в синонімії сучасної німецької мови, а саме: визначення поняття синонім та синонімія, класифікацію синонімів та характеристику синонімічних рядів.

Ключові слова: синоніми, синонімія, синонімічний ряд, синонімічний словник.

Служинская Л. Б. Синонимия в современном немецком языке. В статье сделана попытка проанализировать и характеризовать основные проблемы, исследуемые в синонимии современного немецкого языка, а именно: определение понятия синоним и синонимия, классификацию синонимов и характеристику синонимических рядов.

Ключевые слова: синонимы, синонимия, синонимический ряд, синонимический словарь.

Sluzhynska L. B. Synonymy in the Modern German Language. An attempt to analyse and to characterize the main problems investigated by the synonymy of modern German language, and specifically the definition of synonyms and synonymy, classification of synonyms and characterization of synonymous variety.

Key words: synonyms, synonymy, synonymous variety, synonymous dictionary.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лексика мови постійно збагачується. В процесі мовного спілкування одне й те ж саме поняття характеризується по-різному, виділяються нові його ознаки. Це призводить до утворення нових слів. У лексемах може відбиватися ставлення мовців до предметів реального світу, їхні емоції та волевиявлення. Між словами, що позначають одне розгалужене поняття чи його компоненти або

різні відтінки й оцінки, встановлюються близькі зв'язки, їх називають синонімічними, а слова — синонімами.

У мові постійно діє закон економії мовних засобів. Тому створюючи або запозичуючи нові слова й вирази, мова намагається за цим законом диференціювати їх, тобто розрізняти за значенням, відтінками значень, функціями так, щоб не було абсолютно однакових мовних одиниць.

Німецька мова за свою довгу історію розвитку та становлення виробила надзвичайно розвинену синоніміку, здатну задовольнити найрізноманітніші потреби мовного загалу в тому, щоб найменувати, передавати те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Основним питанням синонімії є визначення поняття синоніма. Погляди лінгвістів на його вирішення відрізняються залежно від того, якому критерію вони надають перевагу. Аналіз критеріїв синонімічності знаходимо в роботах Ю. Апресяна [1], Ю. Вауліної [3], В. Вілюмана [4], Л. Новікова [6], А. Скшидло [10]. Основною проблемою синонімічних словників у німецькій лексикографії вважається, незважаючи на детальний відбір синонімів, відсутність у словниках відмінностей між ними.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Слово синонім грецького походження й дослівно означає «однойменний». «Синоніми – це слова, близькі за значенням і різні за звучанням» [2]. Тобто це слова, що мають спільність значення, але відрізняються відтінками значень чи стилістичними забарвленнями, наприклад: лихо, горе, біда, нещастя; нудьга, сум, жаль, туга. Отже, синоніми мають дві суттєві властивості. З одного боку, вони подібні, близькі, а з другого – значеннєві відтінки та їхнє стилістичне забарвлення не збігаються, не роблять їх однаковими.

Синонімія – це повний або частковий збіг значення двох чи кількох слів або словосполучень, це явище подібності змісту при відмінностях у формі. Декілька синонімів, що мають одне спільне значення, називаються

синонімічним рядом. Ряд має одне стрижневе, опорне слово, що виражає найзагальніше значення й не має стилістичних відтінків. Воно ще називається семантичною домінантою і об'єднує навколо себе інші стилістично забарвлені синоніми, наприклад: ходити – крокувати (урочисто), марширувати (в шерензі), поспішати (швидко), плентатися (повільно); стійкий – міцний, непохитний (дуже стійкий); сміятися – реготати (голосно сміятися), хихикати (неприємно сміятися); безжалісний – безсердечний (нечутливий до чужого болю), жорстокий (дуже безжалісний); метелиця – хуртовина, завірюха, хуга; мати – ненька; солдат – боєць, воїн, армієць, ратник; бандит – грабіжник, розбійник; пахучий – запашний, духмяний, ароматний; дбати – клопотатися, піклуватися, турбуватися; бій – битва, січа. Синоніміка – це сукупність синонімів, наявних у мові. Синоніми бувають лексичні, морфологічні, синтаксичні, фразеологічні [7].

Синоніми – слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, синтаксичні конструкції, що при повній або частковій формальній відмінності мають тотожні чи майже тотожні значення.

Проблема синонімів – одна з важливих лексикологічних проблем. Ще наприкінці XVIII століття обговорювалося питання про можливість наявності в мові кількох слів для позначення одного й того самого поняття. Філологи першої половини XIX століття вважали, що тотожних за значенням слів у мові бути не може, і визначали синоніми як «споріднені за значенням» слова, враховували експресивні особливості слова, приналежність його до певного стилю. У першій половині XX століття Г. Винокур стверджував, що у живій мові «не можна знайти жодного положення, в якому було б все одно, як сказати: дитина чи дитя, дорога або шлях» [5]. Таким чином, синоніми характеризувалися як слова з близьким, але не тотожним значенням, при цьому саме наявність відмінностей між синонімами визнавалася запорукою їх вживання в мові. Деякі сучасні лексикологи [1; 3; 4; 6; 10], навпаки,

запропонували вважати синонімами тільки слова, тотожні за значенням і розрізняються стилістичними характеристиками.

Значення синонімічних слів або збігаються повністю, або мають велику загальну частину. Змістовний критерій при виявленні синонімів зазвичай доповнюється аналізом сполучуваності слів: у ряді контекстів смислові відмінності між синонімами стираються, стають несуттєвими і в таких контекстах (їх називають «нейтралізуючими»). Слова можуть взаємозамінюватися без зміни загального змісту висловлення: Хлопчик вирив (викопав) лопаткою яму в пісочниці. Однак, як правило, заміна можлива не у всіх контекстах: Кріт вирив (не можна викопав) яму на городі. Часто це пов'язано з відмінностями між значеннями слів. Так, копати – це «рити за допомогою інструменту», тому стосовно тварин можна вжити тільки слово «рити», а не «копати» [9].

Критерій взаємозамінності лише доповнює смислові критерії, але він не може вважатися достатнім при визначенні синонімії: існують слова, які в ряді контекстів можуть взаємозамінюватися, не будучи синонімами. Наприклад, не є синонімами слова, що позначають частину і ціле (під'їзд – будинок, волосся – голова) [9].

Таким чином, при характеристиці синонімів важливо враховувати їх сполучуваність, яка може збігатися повністю (кидати – кидати який-небудь предмет) або частково (довгий погляд, розмова, період, пауза).

Синоніми в німецькій літературній мові з'являються або завдяки запозиченням, наприклад, *stören* – *inkommodieren* (від франц. *commode* зручний), або внаслідок проникнення діалектних слів в літературну мову, наприклад, *Fleischer* – *Metzger* (південно – і західнонімецький) або, нарешті, в результаті зміни значень слів. В лінгвістичній літературі немає єдиного загально визнаного визначення синонімів, як немає і єдиного підходу до встановлення синонімічності. Як вже зазначалося раніше, синонімами називають слова з рівним значенням, зі схожим значенням, слова, що позначають одне і те ж поняття або поняття дуже близькі між собою, слова з

єдиним або дуже близьким наочно-логічним змістом, слова, однакові по номінативному відношенні, але, як правило, що розрізняються стилістично.

В німецькій мові розрізняють стилістично обмежені та стилістично необмежені синоніми [13]. Розглянемо такі підрозділи стилістично необмежених синонімів як рівнозначні та нерівнозначні синоніми. Рівнозначні синоніми можуть бути повними (якщо співпадають як їх значення, так і їх вживання) і неповними (якщо вони відрізняються тільки за вживанням). Приклади : halten і stehen bleiben «стояти» (по відношенню до людини) повні синоніми ; Meer і See «море» – неповні, оскільки можна сказати : das Meer (але не die See) bedeck einen großen Teil der Erdkugel, Leutnant zur See (але не zum Meer). Нерівнозначні синоніми розрізняються за відтінками значення і за вживанням. Саме останні є найбільш численні.

Досліджуючи синоніми, можна спостерігати цікавий факт: одні синоніми можуть вживатися з будь-якими частинами мови (якщо вони взагалі з ними поєднуються), а інші ні. Наведемо як приклад : sogar – selbst. Sogar поєднується з будь-якою знаменною частиною мови, тоді як selbst не можна поєднувати з дієсловом.

Всі вище перелічені критерії хоч і не вичерпують всього розмаїття відтінків значення синонімів, проте, все ж таки проливають деяке світло на характер синонімічних відносин між окремими значеннями так званих ідеографічних синонімів, тобто не співпадаючих повністю за значенням.

На перший погляд дещо простіше із стилістично-диференційованими, так званими стилістичними синонімами. Проте і тут немає достатньо надійних даних ні для диференціації стилістично необмежених і стилістично обмежених, ні для подальшого поділу стилістично обмежених синонімів, хоч би на синоніми розмовного і книжно-письмового стилю мови.

Іноді відмінність між стилістично необмеженими (ідеографічними) і стилістично обмеженими синонімами вбачають в їх різному емоційному забарвленні, в різній експресивності і тому називають перші нейтральними, а другі – стилістично забарвленими. Ці терміни, на думку вчених [7; 13],

навряд чи вдалі, оскільки стилістична нейтральність в сенсі нульової експресивності властива як стилістично обмеженим, так і стилістично необмеженим синонімам; порівняння : anfangen – beginnen, aufmachen – öffnen, або ж Dienstmädchen та Haustochter, де перші члени синонімічних рядів відносяться до стилістично необмежених, а другі – або до лексики книжно-письмової, або розмовної мови; порівняння: das Geschäft wird geöffnet, але не aufgemacht і т.д. Проте в цих синонімах не можна взагалі виявити експресивних (емоційних) відтінків.

Стилістично обмежені синоніми порівняно легко виявляються за властивими їм додатковим експресивним відтінкам, що виражають іронію, урочистість і т.д., наприклад : inkommodieren, Beamtenkuh, Gemach тощо. «Нейтральні» стилістичні синоніми важче виявити, оскільки вони зазвичай, словниками, не кваліфікуються, відповідним чином. Їх стилістичну обмеженість можна встановити тільки або шляхом лінгвістичного експерименту, для чого потрібне довершене знання мови, або статистично, шляхом вивчення великої кількості текстів (контекстів), як пропонував Л. Щерба [11], що, загалом, не під силу одному дослідникові; можливо, що це у майбутньому буде виконано за допомогою машин. Досить перегорнути будь-який підручник з німецької мови, щоб переконатися в тому, наскільки невинувато відбувається там вживання синонімів, наприклад, beginnen замість anfangen, wünschen замість wollen, senden замість schicken тощо.

У німецькій лексикографії є досить велика кількість синонімічних словників, але вони майже всі, за винятком видання словника серії Дудена [12], є більш менш вдало підібраними синонімічними рядами, що не містять, як правило, прикладів, що ілюструють їх значення і вживання. Серед опублікованих словників можна виявити два типи: словники, де синонімічні ряди змішані з тематичними. Сюди можна віднести синонімічні словники Гернера і Кемпке [14], де проведений детальний відбір синонімів, але не дані відмінності між ними. Лексикографія – розділ мовознавства, що розробляє

теорію укладання словників. Отже, предметом лексикографії є збирання слів тієї чи іншої мови, систематизація їх, опис словникового матеріалу.

Всі ці словники призначені для носіїв мови і розраховані на те, щоб встановити те загальне визначення, що характерне для синонімів даного ряду. Але, як вже йшлося вище, в них не можливо знайти майже ніяких відомостей про те, в чому полягають відмінності між синонімами, що знаходяться в одному ряді.

Єдиним словником, який дає ті чи інші відомості є згаданий вище синонімічний словник серії Дудена [12]. Крім синонімічних рядів він містить і просторове тлумачення відмінностей в значенні і вживанні членів кожного синонімічного ряду, а також приклади, що ілюструють їх.

Спираючись на відмінності в семантиці і стилістичному забарвленні, виділяють три найбільш загальні групи синонімів [8]:

- 1.Синоніми семантичні.
- 2.Синоніми стилістичні.
- 3.Синоніми семантико-стилістичні.

Семантичні синоніми – це стилістично нейтральні слова. Що відрізняються один від одного відтінками основного, загального для кожного з них значення. Основне призначення семантичних синонімів в мові – служити засобом точного виразу думки в кожному окремому випадку мовного вживання [8].

Стилістичні синоніми – це слова, тотожні за своїм значенням і різні за стилістичним забарвленням. Те або інше слово ми визначаємо як стилістичний синонім при зіставленні з відповідним стилістично нейтральним словом, тому в кожній парі стилістичних синонімів або у ряді неодмінного буде слово стилістично нейтральне [8].

На відміну від семантичних синонімів, серед стилістичних синонімів спостерігається велика кількість іменників з конкретним значенням. Це цілком закономірно, оскільки один і той же конкретний предмет в різні епохи

життя мови в різних місцях його розповсюдження міг отримувати різні найменування.

Стилістичні синоніми вкрай неоднорідні. Серед них виділяються дві великі групи : застарілі слова (архаїзми) та слова, що вживаються в межах певної території (діалектизми) чи в межах певного мовного стилю.

Семантико-стилістичні синоніми – це слова та їх еквіваленти, що позначають одне і те ж явище об'єктивній дійсності і що розрізняються не тільки стилістичним забарвленням, але і відтінками загального для кожного з них значення [8].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Синоніми – слова, близькі або тотожні за значенням, які по-різному називають те саме поняття. Синонімічні відношення охоплюють більшість елементів лексичного рівня системи загальнонавчаної мови. Синонімія є характерною і для спеціальної мови, і для її підсистеми – термінології. Уміле й доречне використання синоніміки – один із найважливіших показників майстерності письменника, публіциста, оратора. Синонімія якнайкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики. Семантико-стилістичні особливості синонімів обов'язково враховуються при їх використанні. Слова, що відрізняються відтінком розмовності, вживаються лише у невимушеному розмовному мовленні. У текстах офіційно-ділового та наукового стилю повинні використовуватися ті слова, які забезпечують нейтральність викладу і допомагають найточніше висловити думку. Наявність синонімів допомагає урізноманітнити мовлення, уникнути повторення слів, найточніше висловити думки і почуття.

Список використаної літератури

1. Апресян Ю. Д. Проблема синонімії. Питання мовознавства. – Донецьк : «БАО», 1986. – 194 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов/ О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969.– 608 с.

3. Ваулина Ю. Е. Семантические особенности и синонимические отношения в группах английских прилагательных со значениями «женский», «мужской» : дис ... канд. Фил. Наук : 10.02.04 / Ю. Е. Ваулина. – М., 1983. 199 с.
4. Вилюман В. Г. Английская синонимика : учеб. пособие для вузов / В. Г. Вилюман. – М. : Высш. школа, 1980. – 128 с.
5. Винокур Г. Про проблеми культури мовлення // Російська мова в радянській школі. 1929. № 5. – С. 85.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. М. : Высш. школа, 1982. – 272 с.
7. Касландия В. А. Синонимия в немецкой фразеологии : Справочник. – М. : Высш. шк., 1990. – 190 с.
8. Кодухов В. І. Методи лінгвістичних досліджень. – Москва: «Вища школа» 1978. – 197 с.
9. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Підручник. Вид. 2-ге. – Київ : «Академія», 2008. – 368 с.
10. Скшидло А. Я. Синонимия в диалогической речи : дис...докт. філол. наук : 10.02.19 / А. Я. Скшидло. – Череповец, 1987. – 438 с.
11. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л. , 1974. – 295 с.
12. Duden Sinn- und Sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache. Herausgegeben und bearbeitet von Wolfgang Müller / Duden. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag 1997. – 858 S.
13. Fleischer W. Aspekte der sprachlichen Benennung. – Berlin, 1984. – 125 S.
14. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. – 643 S.